

СЕКЦІЯ 2 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-15>

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ЧИННИКИ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ У ПЕРЕКЛАДІ

Засєкін Сергій Васильович,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
sergiozasyekin@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9453-3534

Стаття – спроба проаналізувати когнітивно-дискурсивні чинники поширення деформувальних тенденцій, що тлумачимо як закономірності, в перекладі. Мета цього дослідження – з'ясувати когнітивні чинники появи закономірностей в перекладі художнього тексту. Перекладними закономірностями перекладу слід вважати наявні в цільовій мові інгерентні процесу перекладу й відсутні в мові першоджерела риси, кодовані мовними одиницями з процедурним значенням. За Halverson (2010), їхній характер пов'язаний зі способами обробки перекладачем мовного матеріалу. До складу цих одиниць належать не лише сполучники, прийменники, частки, вигуки, а й продукти граматикизації – дискурсивні маркери (конектори), модальні слова, займенники. Ці носії процедурного значення – у фокусі нашої уваги, позаяк вони є вербальними маркерами перекладних закономірностей, що через свої властивості не підлягають свідомому контролю з боку перекладача під час його/її роботи. Орієнтація на когнітивні аспекти діяльності перекладача видається плідною, адже з'ясування різниці в питомій вазі функціональних слів, у когнітивній складності та зсувах дійсничної «осі» в перекладному дискурсі слугує свідченням на користь наявності «третього коду» (Frawley, 1984) в перекладній версії, мова якої стає штучною, бо має риси мови джерела. У дослідчених перекладачів, які покладаються здебільшого на імпліцитний спосіб перероблення інформації, триває інтегрована координація процесів розуміння першотвору та породження цільової версії. Вони здатні миттєво передбачати подальший хід подій у сприйманому тексті оригіналу й обрати відповідний спосіб обробки на основі відбитих у попередньому досвіді статистично частотніших і вагоміших нейронних зв'язків (конекцій). Натомість, перекладачі-студенти, через менший досвід, надають перевагу експліцитному (контрольованому), послідовному координуванню своїх когнітивних кроків з інтерпретації даних першотвору та породження цільової версії під час фази синтезу. Із часом, коли перекладацькі навички стають дедалі відпрацьованішими, відбувається поступовий перехід від застосування контрольованого (довільного) горизонтального механізму перероблення даних до превалювання автоматичного (недовільного).

Ключові слова: переклад, закономірності, процедурне кодування, теорія релевантності, когнітивна граMATика.

COGNITIVE AND DISCURSIVE FACTORS OF REGULARITIES IN TRANSLATION

Zasiekin Serhii Vasyliovych,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Applied Linguistics Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
sergiozasyekin@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9453-3534

The article attempts to analyse the cognitive and discursive factors of deforming tendencies interpreted as regularities in translation. This study aims to discover the cognitive factors of the emergence of these translation regularities in the translation of literary texts. Translation regularities should be considered as features present in the target language that are inherent in the translation process and absent in the source language, encoded by linguistic units with procedural meaning. According to Halverson (2010), their nature is related to how the translator processes the linguistic material. These units include conjunctions, prepositions, particles, and interjections, but also products of grammaticalisation – discourse markers (connectives), modal words, and pronouns. These encoders of procedural meaning are the focus of our attention because they are verbal markers of translation regularities that, due to their properties, are not subject to conscious control by the translator during their work. Focusing on the cognitive aspects of the translator's activity seems to

be fruitful since finding out the difference in the proportion of functional words, cognitive complexity and shifts in the deictic "axis" in the translated discourse is evidence in favour of the presence of a "third code" (Frawley, 1984) in the translated version, whose language becomes artificial because it has the features of the source language. Experienced translators, who rely mainly on implicit information processing, have integrated coordination of the processes of understanding the source text and producing the target version. They can instantly predict the further course of events in the source text and choose the appropriate processing method based on the statistically more frequent and significant neural connections reflected in their previous experience. Student translators, by contrast, due to their not so rich experience, prefer explicit (controlled), consistent coordination of their cognitive steps in interpreting the source text and generating their target version at the stage of L2 text synthesis. Over time, as translators become more proficient, they gradually shift from using a controlled (arbitrary) horizontal data processing mechanism to an automated (non-arbitrary) one.

Key words: translation, regularities, procedural encoding, relevance theory, cognitive grammar.

Вступ. Серед головних причин значного поширення деформувань тенденцій у перекладі С. Галверсон називає когнітивні, адже їхній характер пов'язаний зі способами обробки перекладачем мовного матеріалу (Halverson 1998; 2010). Це означає, що джерела перекладних закономірностей – деформаций слід шукати поза мовою чи мовами. Більшість дослідників погоджуються з тим, що ці закономірності мають недовільний характер (Olohan & Baker, 2000). Для нашого дослідження вкрай важливо те, що їхній пошук не у змістових (мовних), а в процедурних аспектах перероблення мови виключить проблему інтерференції мовних систем під час перекладацької діяльності. Цьому особливому критерію пошуку відповідає група мовних одиниць, чия функція полягає в кодуванні саме способів перероблення вербальної інформації ВТ. У теорії релевантності ці одиниці, що підлягають несвідомій (автоматичній) обробці перекладачем, одержали статус носіїв «процедурного значення». Отже, мета цього дослідження – з'ясувати когнітивні чинники появи закономірностей в перекладі художнього тексту.

Теорія релевантності в контексті перекладу. Теорія релевантності Д. Шпербера, Д. Вілсона (Sperber & Wilson, 1996) – одна з найвпливовіших прагматичних теорій у сучасній лінгвістиці. Відповідно до неї, визначальними чинниками вербальної комунікації є умовиводи та контекст, при цьому контексти є когнітивними та щоразу заново створюваними, ніж об'єктивними й даними. Комунікація керується «принципом релевантності», згідно з якою успішна комунікація досягає адекватного когнітивного ефекту (експлікатур та імплікатур) з мінімальними витратами когнітивних зусиль на обробку з дотриманням балансу, т.зв. «оптимальної релевантності». Теорія релевантності постулює існування двох базових типів вербально кодуваної інформації: концептуальної та процедурної (Sperber & Wilson, 1996), які ризнуються лінгвально

й когнітивно. Концептуальну інформацію кодують лексичні одиниці – іменники, дієслова, прикметники, прислівники, тобто повнозначні (змістові) слова. Процедурну інформацію кодують нелексічні категорії, як-от: сполучники, прийменники, частки тощо. Із когнітивного погляду, концептуальна інформація формує концептуальні репрезентації, а процедурна інформація орієнтує адресата в умовивідних процедурах, які належить адресату виконати, аби визначити інтенції мовця (автора) (Blakemore, 2002). Інакше кажучи, процедурна інформація сприяє досягненню оптимальної релевантності.

Перелік носіїв процедурного значення не обмежений сполучниками, частками чи прийменниками. До їхньої категорії ввійшли так звані продукти «граматикалізації» (Nicolle, 1998) – одиниці, що втратили первинне концептуальне значення і набули процедурного значення. Граматикалізація – один із «побічних продуктів» принципу релевантності. Джерелом граматикалізації є повнозначні мовні одиниці. Серед таких, наприклад, дискурсивні маркери *well (ну)*, *I mean (тобто)*, *listen (чуєш)*, *you know (знаєш)*, *so (отже/відтак)*, *anyway (втім)*; модальні слова та вирази *perhaps (певно)*, *certainly (без сумніву)*, *I believe (я вважаю)*, *to tell the truth (правду кажучи)* тощо. Ці одиниці, внаслідок втрати концептуального й набуття процедурного значення, одержують статус диз'юнктивів, бо більше не належать до пропозиційного змісту висловлень у дискурсі, виконуючи функцію «ключів» до належної інтерпретації суміжних або віддалених висловлень-пропозицій.

Видається важливим розмежовувати мовні одиниці, що передають процедурне значення, проте відповідають умовам істинності пропозиції (truth-conditions) і є її частиною, та ті, що також передають процедурне значення, але не належать до пропозиційного змісту (Wilson, 2011). Серед перших – займенники, що також є продуктами граматикалізації, функція яких

полягає в допомозі адресатові виконати завдання референції (Nicolle, 1998). Серед других – вигуки, частки, модальні слова, дискурсивні маркери, прийменники, сполучники, що пропонують чіткі процедури відносно конструювання експлікатур вищого порядку, формуючи або ставлення мовця (автора) до пропозиційного змісту, або з'єднуючи пропозиції в логічну послідовність (Alves & Gonçalves, 2013: 111).

До цих мовних одиниць сьогодні прикута увага не лише лінгвістів, а й психолінгвістів і психологів. Так, соціальний психолог Дж. Пеннебейкер називає всю групу носіїв процедурного значення функціональними, або «стильовими» словами, питома вага яких у актуальному дискурсі пересічного мовця сягає 30–50%, попри те, що в мові їхня кількість становить лише 500–600 слів (приблизно 0,5–0,6%) від усіх слів у мові (Pennebaker et al., 2015).

Якщо без сполучників та прийменників загалом важко уявити комунікацію й побудувати висловлення й дискурс загалом, то без вербальних конекторів – дискурсивних маркерів – можна обійтися, тобто їхня наявність у мовленні – необов'язкова (optional). Водночас відсутність цих експліцитних сигналів здатна ускладнити комунікацію, бо знижує релевантність висловленого для адресата, який залишається без «дороговказів» до інтерпретації висловлень у дискурсі.

Отже з погляду теорії релевантності, аби досягнути «оптимальної релевантності», автор (мовець) уводить сигнали-інструкції, зменшуючи цим когнітивні зусилля й полегшуючи завдання адресата з пошуку інтенційованого відправником способу обробки пропозицій. Інакше кажучи, якщо мовні одиниці-носії концептуальної інформації дають поштовх до обробки пропозиційного змісту висловлень, то носії процедурної інформації сприяють досягненню максимального когнітивного ефекту висловлень за мінімуму когнітивних зусиль з боку адресата, накладаючи морфо- синтаксичні обмеження на обробку висловлення. Із цієї перспективи, теорія релевантності визначає дихотомію концептуальної й процедурної інформації як таку, що скеровує умовивідний процес адресата в потрібне для автора річище (Alves, Szpak, 2014: 155).

Для нашого дослідження перекладних закономірностей вельми важливо те, що кодована змістовими словами концептуальна інформація доступна для свідомого (експліцитного) перероблення мозком. Ця інформація представлена як частина декла-

ративних знань. Натомість, процедурні одиниці – активізатори когнітивних процесів, будучи частиною процедурних знань, є імпліцитними й не піддаються свідомій обробці, хіба що непрямим, метакогнітивним шляхом (Alves et al., 2016: 117). Водночас, як засвідчили експерименти зі стеження за рухом очей (eye-tracking), саме ці процедурні одиниці привертають левову частку перекладацької уваги й часу [Alves et al., 2016], бо вони активують глибинні процеси обробки висловлень ВТ згідно із закладеною в них відповідною «інструкцією». Інакше кажучи, самі ці одиниці не потребують часу на обробку, бо вхоплюються мозком автоматично, проте тригερують глибинний процес перероблення, на що потрібен час і когнітивні зусилля.

Більш того, інші експерименти, вже на основі методу кілогінгу (від англ.: *key logging* – натиснення клавіші на клавіатурі комп'ютера), спрямовані на спостереження за поведінкою професійних перекладачів і перекладачів-студентів Б. Дрегстед (Dragsted, 2010) доводять, що досвідчені тлумачі вдаються до інтегрованої координації процесів розуміння ВТ та породження ПТ, тобто ПРО даних. Процедурні одиниці полегшують вертикальну (автоматичну) обробку у цих перекладачів, оскільки набір цих одиниць- сигналів способів обробки пропозицій скінченний і зрілими перекладачами добре засвоєний. Таку мовну компетентність М. Параді (2004) вважає імпліцитною, яку зберігає та відтворює імпліцитна пам'ять досвідчених перекладачів. Удаючись під час перекладу до інтегрованого підходу, вони здатні миттєво передбачити подальший хід подій у ВТ і обрати відповідний спосіб обробки, бо керуються ймовірнісним механізмом на основі відбитих у попередньому досвіді статистично частотніших зв'язків (конекцій) (Paradis, 2004: 8). На противагу ним, студенти надають перевагу послідовному координуванню своїх когнітивних кроків із інтерпретації даних ВТ та породження ПТ під час фази синтезу. Інакше кажучи, професійні та молоді перекладачі працюють за різними схемами. Ідеться про вертикальну й горизонтальну обробку (De Groot 1997; Hvelplund, 2017: 254). Ця ідея добре узгоджується з результатами когнітивних досліджень перекладознавиці С. Галверсон, яка, ґрунтуючись на концепції когнітивної граматики Р. Ленекера, також зазначає про утворення закріплених нейронних зв'язків унаслідок частого повторювання мовленнєвих дій (Halverson, 2003).

Інакше кажучи, досвід, що має угрунтовані (entrenched) сліди повторюваності дій перекладачів, керує й активує схему їхніх поточних перекладацьких рішень в автоматичному режимі. У цьому процесі бере участь інтуїція: що багатший досвід, то автоматичніше виконуватимуться операції з декодування одиниць ВТ і пошуку відповідників у ПТ.

Це засвідчує й Ф. Алвес, який твердить, що чим досвідченіший перекладач, тим більшу кількість імплікатур він здатен породити, аби вибрати ту, що викличе в кінцевого адресата максимальний (і, як правило, найточніший) когнітивний ефект за мінімальних зусиль (Alves, 2007).

На противагу професіоналам, студенти надають перевагу послідовному координуванню своїх когнітивних кроків із інтерпретації даних ВТ та породження ПТ під час фази синтезу (Hvelplund, 2017: 254). Пояснити такий підхід видається можливим через небагатий досвід (малу повторюваність перекладацьких дій) початківців, які в більшій мірі реагують на концептуальну інформацію й покладаються радше на експліцитні процедури – металінгвістичні й прагматичні знання, керовані декларативною пам'яттю. Така стратегія суголосна ідеї М. Параді в частині того, що мовці, які вивчали другу мову після засвоєння рідної, компенсують прогалини шляхом частого звернення до металінгвістичних знань та прагматики (Paradis, 2009: x).

Застосування нейролінгвістичної теорії двомовності в перекладі. Про нагальність уключення нейролінгвістичної теорії білінгвізму до когнітивної теорії перекладу наголошує ряд учених (Ahrens, 2011; Halverson, 2017). Наприклад, С. Галверсон (2010: 353) зазначає, що вивчення процесів двомовності є однією з основ дослідження психології перекладу. Від часу відкриття мовленнєвих зон (Брока та Верніке) у мозку розпочалися дослідження, спрямовані на з'ясування нейрокогнітивних процесів, що лежать в основі розуміння та породження мовлення для встановлення механізмів роботи людської когніції та мовлення. М. Параді запропонував теоретичне обґрунтування механізмів усного перекладу, яке валідне й для письмового перекладу, інтегруючи нейролінгвістичні й нейрофізіологічні аспекти перероблення мовлення під час цього виду двомовної діяльності. Згідно з положенням теорії, мозок білінгвів має лише одну когнітивну систему нелінгвістичної ментальної репрезентації, до якої мають доступ обидві мови, залучені в переклад (Paradis, 2000).

Уведення поняття імпліцитної й експліцитної обробки мови – наступне положення теорії М. Параді (Paradis, 2004), якої дотримуємося в роботі. Згідно з цим положенням, перероблення інформації не може відбуватися з одночасним залученням автоматичного та контрольованого механізму, тобто не існує континууму між тим чи тим видом перероблення (Paradis, 2009: 26). Ідеться лише про переважання у перекладача автоматичного або контрольованого способу. Імпліцитна мовна компетентність зберігається та вилучається з асоціативної мережі впродовж паралельно-розподіленої (мозкової) обробки (ПРО) (parallel distributed activation), а експліцитне (метамовне) знання послідовно переробляється за допомогою алгоритмів на основі правил локально послідовної обробки (ЛПО) (local serial processing) (Roehr, 2008). Тут ідеться про два конкурентні підходи – конекціонізму та когнітивізму – до перероблення інформації. Відтак, вдаючися до першого способу, перекладач одночасно перероблює морфологічні, синтаксичні ознаки, здійснюючи пошук лексики цільовою мовою. Натомість металінгвальне знання вимагає уваги й покерованості (Roehr, 2008: 4).

Процедурна пам'ять – це компонент імпліцитної пам'яті, що містить уміння, включаючи когнітивні. Імпліцитна пам'ять – система на основі вербальної поведінки індивідів, що включає процедурну пам'ять як компонент, що підтримує навички, когнітивні зокрема – імпліцитну мовну компетентність. Імпліцитну пам'ять зберігає та відтворює асоціативна мережа, що залучає вищезгаданий механізм ПРО, в той час як експліцитне (металінгвістичне) знання залучає увагу, оброблюється послідовно на основі механізму правил-алгоритмів (Roehr, 2010) – ЛПО. Адже ПРО керується ймовірнісною матрицею статистично частотніших вагомих конекцій (Paradis, 2004: 8). Прагматичною компетентністю керує права півкуля, в той час коли експліцитні (метапрагматичні) знання розподілені в різних півкулях головного мозку (Там само: 24). Інакше кажучи, ділянки лівої півкулі відповідають за контекстуально незалежне перероблення мовних даних (буквальне значення слів, граматику), а праві – за прагматичну (голістичну) інтерпретацію мовних даних, зокрема кодованих їхніми просодичними характеристиками тощо.

Згідно з даними нейролінгвістичних експериментів із застосуванням функціонального магнітно-резонансного томографу

(фМРТ) та позитронно-емісійного томографу (ПЕТ), результатом контрольованого перероблення є вищий ступінь розкиду – синонімії (Там само: 36).

Отже процедура імпліцитної обробки триває автоматично, поза довільним контролем свідомості. Вербальна експліцитна комунікативна здатність охоплює мовну здатність (фонологію, морфологію, синтаксис, лексикон), метамовні знання (усвідомлене знання мовних фактів, що застосовує мовець для контролю над побудовою довгих речень), прагматичну компетентність – здатність до виведення значення з дискурсу та ситуативних контекстів, паралінгвістичних явищ і загального знання, а також здатність до ефективного використання мови для досягнення мети, мотивацію. Імпліцитну мовну здатність підтримує процедурна (імпліцитна) пам'ять, натомість метамовне знання – декларативна пам'ять (Paradis, 2009: x).

Отже існують два типи перекладацьких стратегій – імпліцитні та експліцитні. Перші покладаються на застосування імпліцитної лінгвістичної компетенції для декодування тексту ВТ, другі – послуговуються свідомо засвоєними морфосинтаксичними правилами еквівалентності для перекладу блоків ВТ із проходженням стадії їхньої повної інтерпретації (Там само: 186). Кожен перекладач змінно застосовує ту чи ту стратегію. Якщо в їхньому досвіді відбито попереднє знання про семантику конкретної одиниці чи синтаксичної структури, час на її обробку буде мінімальним, позаяк сегмент знань залучає економну ПРО.

Із часом, коли навички стають дедалі відпрацьованішими, відбувається поступовий перехід від застосування контрольованого (довільного) механізму перероблення даних до автоматичного (недовільного). Із набуттям практичних навичок приходить заміна контрольованих процесів неконтрольованими, що збільшує кількість автоматичних рішень (Там само: 36).

Відтак, базова психолінгвальна відмінність між досвідченими перекладачами та перекладачами-початківцями полягає в тому, що перші покладаються здебільшого на імпліцитні (автоматичні) стратегії, бо в них, через багатший досвід і повторюваність перекладацьких дій, відпрацьовано паралельно-розподілену обробку тексту. Початківець же, через небагатий досвід (малу повторюваність перекладацьких дій) поклатиметься радше на експліцитні процедури – металінгвістичні й прагматичні знання, керовані декларативною пам'яттю, що призводить до вищого ступеня

ентропії. Отже, якщо для початківця звичним є асиметрична робота півкуль головного мозку, зокрема превалювання (домінантної) лівої півкулі, як у монолінгвів, під час породження мовлення, то для розвинених білінгвів та професійних перекладачів залучення до роботи обох півкуль стає симетричнішим (Kurz, 1996). Інакше кажучи, зі зростанням ступеня тренуваності когнітивні процеси рівномірніше розподіляються між півкулями мозку інтерпретатора.

Така відмінність суголосна з ідеєю М. Параді щодо того, що мовці, які вивчали другу мову після засвоєння рідної, компенсують прогалини шляхом частого звернення до металінгвістичних знань та прагматики (Paradis, 2009: x). Інакше кажучи, спонукає їх до цього відсутність «живої» практики спілкування з носіями. Контрольоване перероблення інформації ВТ у цьому випадку – типовіша поведінка недосвідчених перекладачів. Таке перероблення породжує більшу варіативність у виборі того чи того еквівалента – носія концептуального значення, що приводить до вищої лексичної варіативності лексики ПТ (Paradis, 2004: 40); cf.: Segalowitz). У цьому полягає головна нейролінгвістична відмінність між професійними та недосвідченими перекладачами, в яких ще не багатий досвід. Водночас, деякі дослідники зазначають, що автоматична обробка інформації може мати місце навіть тоді, коли інтерпретатор не має наміру для цього (Favreu & Segalowitz, 1983). Попри значний поступ учених у здобутті даних фМРТ та ПЕТ щодо нервових процесів у голові перекладачів (Ahrens et al., 2010), феномен «чорної скрині» досі до кінця не розкритий. Досі немає вичерпних пояснень того, як власне ментальні репрезентації перетворюються в мовлення (Ahrens, 2011, с. 106).

Тому спробуймо проаналізувати теоретичні підґрунтя виокремлення мовних одиниць – носіїв процедурного значення, що беруть активну участь у вищезгаданих перетвореннях і піддаються недовільному переробленню мозком, в окрему групу на основі положень когнітивної граматики.

Когнітивна граматика і переклад. Згідно з доволі влучним поглядом С. А. Жаботинської, когнітивна наука – це «федерація дисциплін, що досліджують мозок і мислення людини та інших живих істот» (Жаботинська, 2012, с. 214). У контексті когнітивного підходу до перекладу, важливим видається тлумачення англomовного терміна “construal”, яким послуговуються когнітивні лінгвісти

(див. Langacker, 2008). Авторка пропонує перекладати його як конструювання (акт/процес) чи конструктор (результат/продукт). Конкретний вибір мовних одиниць демонструє конструктор, тобто способи, якими автор, перекладач та кінцевий адресат бачать реальність (Жаботинська, 2012, с. 216). Ці когнітивні конструктори в ідеалі не можна порушувати під час перекладу, адже це призведе до «когнітивної асиметрії», за термінами С. Галверсон (2017). У нашому дослідженні когнітивна асиметрія в перекладах виявлятиметься в результаті усвідомлення ролі й способів (включаючи частотність) уживання процедурних одиниць у когнітивному конструюванні перекладу. Опис ділянок такої асиметрії й слугує підґрунтям й орієнтиром для виокремлення й класифікації перекладних закономірностей.

Мережа зв'язків когнітивних характеристик частин мови та засобів їхньої передачі моделюється в умоглядному вигляді, маючи досить чіткі межі. Деякі із цих зв'язків мають одно-однозначний характер. Наприклад такі риси має прототипове позначення об'єктів іменниками, активних дій і видів діяльності – дієсловами, орієнтирів – прийменниками, числових даних – числівниками і т.ін.. Найпершою універсальною ознакою системи частин мови – ознака її членованості – пов'язана з формальним протиставленням відкритих і закритих класів слів. Такий розподіл із концептуальних міркувань базується на протиставленні називних класів слів із вираженою номінативною функцією та не-називних, службових. Як зазначає Р. Джекендофф, у мовах світу деталізація називних класів слів суттєво більша, ніж службових. Сполучники, наприклад, менш чисельні, ніж прийменники, ще менша кількість модальних часток. Спеціалізація в позначенні міжпредметних зв'язків і відношень із допомогою прийменників не перевищує ста випадків (Jackendoff, 2007). Автор додає, що відмінності в специфікації позначень свідчать про те, що мовна система відбиває риси людського сприйняття, створюючи поряд із розгалуженою системою ідентифікації об'єктів, ознак і процесів, тобто «що-систему», досить обмежену систему для локації сутностей у часі й просторі – «де-систему», до яких належать функціональні мовні одиниці. Із цією тезою перегукується думка Ю. С. Степанова, в якій він підкреслює протиставлення системи номінації й предикації систему локації, охоплювану всіма дейктичними одиницями (Степанов, 1983).

За цим протиставленням вбачається очевидна різниця в референційних особливостях слів – представників двох класів: інтуїтивне уявлення, що одні «називають», відбивають світ речей, натомість інші – «служать», відображуючи світ мови, перші мають «прив'язки» (екстенсionali до дійсності), а останні, через таку відсутність, не здатні самотійно будувати висловлення, відповідає загалом різниці структур знання й відбитому в цих структурах типу інформації. Як бачимо, авторка актуалізує відмінності в типах інформації, універсальні тенденції описуваного розподілу й протиставлення цих слів у мовах, говорячи про нагальність їхньої когнітивної інтерпретації та потребу експериментальних досліджень відмінностей у сприйнятті повнозначних і службових слів. Потік інформації повинен моделюватися відповідно до психічних рис мовця й адресата й специфікою їхніх інтеракціональних стосунків поряд із мовними можливостями, продиктованими синтагматичною організацією дискурсу та відомими обмеженнями, накладеними на цю організацію.

Якщо на повнозначні слова покладено основне семантичне навантаження висловлення, то службові слова виконують виняткову роль під час формування синтаксичних структур, забезпечуючи ефективне маркування відношень між повнозначними словами (Біскуб, 2018: 23). Головне завдання лінгвіста, відтак – з'ясувати, як когнітивні закономірності слововживання відбито в дискурсі. Наприклад, особлива організація іменних фраз із включенням займенників, артиклів тощо слугують зняттям невизначеності референції, а референція, дейксис і модальність пов'язані з дискурсом (Parret, 1991: 322). А самим дискурсивним (синтаксичним) явищам можна дати когнітивне пояснення, розглядаючи їх крізь призму тих психічних процесів, що характеризують буття людини, слугуючи пізнанню світу, а відтак пов'язані з їхньою пізнавальною цінністю. Відтак, до дефініції кожної частини мови потрібно включити і дискурсивні і когнітивні характеристики. Усі частини мови служать чи вираженню інформації, чи її розподілу, обслуговуючи мисленнєві процеси в голові окремого індивіда і сприяючи відбиттю досвіду людства загалом, фіксуючи результати сприйняття й когніції дійсності. Отже, доцільним є розгляд профілю процедурних мовних одиниць згідно з основами когнітивної граматики (Langacker, 2008).

У когнітивній граматиці Р. Ленекер ці відмінності пов'язує з конструкціями промінантності: профілюванням – profiling (виокремленням значення одиниці в ширшому контексті концептуальної бази) та узгодженням траєктора й орієнтира – trajector/landmark alignment. Водночас траєктор здобуває статус первинного, а орієнтир – вторинного семантичного фокусу, обидва в рівному ступені потрібні для розуміння значення мовного виразу (Langacker, 2008: 70-73). Інформацію, закладену до основи значення мовної одиниці, забезпечуючи її розуміння, називає Р. Ленекер доменом. У ньому конкретна частина інформації набуває ознак більшої виділеності унаслідок застосування до неї певної когнітивної операції (операцій), наприклад, операцій фокусування чи промінантності, орієнтація, прийнята точка спостереження (Мартинюк, 2016). Профіль дискурсивних маркерів, або конекторів, – позначення (причинного, контрастивного, доповнювального) семантичного, прагматичного або топікального відношення між двома фокусами. У випадку семантичного фокуса одна із релятивних структур представлена пропозицією, що має статус траєктора – більш виділеної (salient) структури, а інша – пропозицією зі статусом орієнтира.

У разі маркування прагматичного відношення, до дії вступають мовленнєві акти. На топікальному (глобальному) рівні дискурсу його маркери позначають дискурсивну межу, профілюючи за тим само принципом відношення, але вже не між суміжно розташованими пропозиціями, а між дискантними дискурсивними сегментами, об'єднаними (або роз'єднаними) спільним топіком. Тут уже цілі дискурсивні сегменти можуть набувати функцій траєктора або орієнтира.

Отже, дискурсивні маркери утворюють окрему групу мовних одиниць носіїв процедурного значення, функціональним призначенням яких є індикація когерентних зв'язків між двома й більше висловленнями-реченнями. Їхня інструментальна функція не обмежена одним висловленням. Ці продукти граматики охоплюють не лише сполучники чи прийменникові сполуки, а й прислівники – *now (тепер)*, *well (заразд)*, *then (тоді)*, *still (втім)*, *yet (тако)*, *thus (отже)*, *anyway (втім)*, *словосполучення (after all (зрештою), after that (після цього), in addition (крім того), at last (нарешті), what's more (крім того), in any case, in that / this case, by the way (між іншим), by the time, for example (наприклад), дієслова (listen (послухай), look (дивись),*

дієприслівникові звороти (speaking of X (здаючи про X), talking about/of (говорячи про X)), суб'єктно-предикатні конструкції (I mean, you know/ see (я маю на увазі, знаєш/ бачиш)) і т.ін.

Щодо модальних слів (парентетичних вєсень), вони, подібно до конекторів, також не належать до складу пропозиції, бо є диз'юнктами, і також кодують прагматичне відношення. Але на відміну від дискурсивних конекторів (кон'юнктивів), вони передають окреме повідомлення, що має когнітивний статус додатковості щодо пропозиції. Вони – маркери модифікації іллокутивної сили мовленнєвого акту в бік збільшення чи зменшення його категоричності. Серед прагматичних маркерів є також група диз'юнктивів – вигуки й частки, котрі, не належачи до складу пропозицій, профілюють емоційне ставлення мовця до висловленого в пропозиції змісту. Особливу групу мовних одиниць – носіїв процедурального значення складають займенники, що з перспективи когнітивної граматики профілюють іменне (nominal) уґрунтування (grounding) (Langacker, 2008). Ґрунт (фон) – це граматичні засоби маркування епістемічного статусу речі або процесу (темпорального відношення) чи атемпорального відношення. Особовий займенник, наприклад, виконує завдання скерування уваги (покликання) на інтендоване ім'я, виражене іменником. Як і в разі вказівного займенника, позаяк він спеціалізується на деталізації дистальних/ проксимальних відношень щодо його референту, особові займенники так само виконують цю вказівку щодо деталізації особи. Водночас, займенники третьої особи не вказують потенційно інтендований референт. Вони його ідентифікують, але не надають способів такої ідентифікації. Отже, особові займенники профілюють річ/об'єкт, але лише у її/його схематичній деталізації в плані роду, числа тощо. Інакше кажучи, їхній профіль полягає в кореферентному вказуванні на річ (суб'єкт, об'єкт) в анафоричному відношенні, якщо йдеться про особові, присвійні, неозначені, означальні займенники, або профілюванні деталізації дистанції щодо референту (вказівні займенники).

Щодо прийменників, їхнім профілем є атемпоральне відношення між траєктором, який рухається за траєкторією, щодо орієнтира. Відтак, завдання прийменників – визначення того, що є виділеною структурою (фігурою, траєктором), а що фоновою (тлом). Слід завважити, що деякі прийменники

походять від дієслів, маючи «стертий» дієлівний концептуальний зміст, наприклад, прийменник “across” vs. “cross/go across” (Булатецька, 2004: 61). У цьому відношенні когнітивна функція прийменника подібна до сполучника, дискурсивного та прагматичного маркера, адже вони підвищують релевантність інформації для реципієнта завдяки маркуванню відношення «фігура-фон».

Насамкінець, ще одну групу одиниць, які, попри позірне концептуальне значення, через їхні спільні ознаки з вищезгаданими, умовно віднесено до групи носіїв процедурного значення. Це – група лексичних одиниць – маркерів неформального стилю, до складу яких традиційно включають колоквіалізми, сленгові та діалектові одиниці. Підставою для їхнього включення до розгляду процедурних одиниць є ідея про те, що їхнє вживання в дискурсі здебільшого не продиктовано змістом повідомлюваної інформації, а способом її представлення. Так, із погляду когнітивної граматики, послуговування ними можна пояснити наданням мовцем метатекстового «укорінення» (entrenchment) для інтерпретації (construal) соціолінгвальних властивостей концептуалізаторів, якими є комуніканти з їхнім соціальним, гендерним, віковим, сімейним тощо статусом. Наприклад, послуговування в дискурсі більш неформальними одиницями знижує статусну асиметрію між співрозмовниками. У перекладі сегментів дискурсу, де міжмовний посередник належно не відтворює «статусно-марковані» відтинки інформації, виникає згадана вище когнітивна асиметрія, позаяк виникає ефект деформації в сприйнятті цільового дискурсу цільовим адресатом. Тому потрібно зважати на такі розбіжності у відтворенні інформації вихідного тексту. Отже, формальну/ неформальну (розмовну) лексику в нашому дослідженні уналежнюємо, за термінами Дж. Пеннебейкера (2015), до групи «стильових слів», включивши її також до нашого зіставного аналізу.

Підсумовуючи викладений вище опис мовних одиниць із позицій когнітивної граматики, підкреслимо, що попри те, що більшість авторів завважають відсутність труднощів у описі мовних одиниць – представників закритих класів, з погляду когнітивної лінгвістики їхні когнітивні функції не такі очевидні. Наявність цих одиниць – універсальна риса всіх мов. Проте жодну зі згаданих функцій не можливо визначити виключно за термінами морфосинтаксичних (поведінкових) чи за термінами лише когнітивних (реферованих) до світу властивостей.

Отже носії процедурного значення обрано нами як вербальні маркери – мовні прояви перекладних закономірностей, що через свої властивості не підлягають свідомому контролю з боку перекладача під час його/її роботи.

Процес прийняття перекладачем рішення безпосередньо під час перекладу художнього тексту сьогодні недостатньо вивчене питання. Саме тому орієнтація на когнітивні аспекти діяльності перекладача видається плідною і потребує застосування нових об'єктивних методів для експериментальної перевірки ступеня адекватності тексту перекладу вихідному тексту та прийнятності цільового тексту в культурі рецептора (Toury, 2012). Відтак з'ясування різниці в питомій вазі функціональних слів, у когнітивній складності та зсувах дейктичної «осі» в перекладному дискурсі слугує свідченням на користь наявності «третього коду» в перекладній версії, яка стає штучною, бо має риси мови джерела. Такі випадки, як засвідчило здійснене нами дослідження (Засєкін, 2020), непоодинокі, і становлять інтерес для перекладознавства із погляду перекладних закономірностей, або деформувальних тенденцій.

Висновки. Головними причинами появи деформувальних тенденцій у перекладі слід вважати когнітивні, адже їхній характер пов'язаний зі способами перероблення перекладачем мовного матеріалу. Із погляду теорії релевантності, аби досягнути «оптимальної релевантності», автор (тексту оригіналу) вводить мовні сигнали-одиниці з процедурним значенням, що скеровують умовивідний процес перекладача в потрібне для автора річиче, зменшуючи цим когнітивні зусилля й полегшуючи його завдання перекладача з пошуку інтендованого відправником способу обробки пропозицій. Ці носії процедурної інформації – активізатори когнітивних процесів, що не піддаються свідомій обробці, сприяють досягненню максимального когнітивного ефекту висловлень за мінімуму когнітивних зусиль з боку адресата, накладаючи морфо-синтаксичні обмеження на обробку ним висловлення.

Перекладними закономірностями перекладу слід вважати наявні в цільовій мові інгредієнти процесу перекладу й відсутні в мові першоджерела риси, кодовані мовними одиницями з процедурним значенням. До складу цих одиниць належать не лише сполучники, прийменники, частки, вигуки, а й продукти граматикалізації – дискурсивні маркери

(конектори), модальні слова, займенники. Оскільки породження й перероблення цих процедурних одиниць триває автоматично, це виключає інтерференцію з боку системи мови рецептора.

Існують два способи перероблення вхідної інформації під час перекладу – керований процедурною пам'яттю імпліцитний (автоматичний) спосіб із залученням механізму імовірнісного прогнозування й паралельно-розподіленої обробки, та керований декларативною пам'яттю експліцитний (довільний) спосіб із залученням металінгвістичних і прагматичних знань на основі локально-последовної обробки. Ці два способи співіснують і змінюють один одного, але не можуть застосовуватися одночасно. Процедурні одиниці сприяють залученню вертикальної (автоматичної) обробки, оскільки набір цих одиниць-сигналів способів обробки пропозицій скінченний і з досвідом зрілими перекладачами добре засвоєний.

У досвідчених перекладачів, які покладаються здебільшого на імпліцитний спосіб перероблення інформації, триває інтегрована координація процесів розуміння першотвору та породження цільової версії. Відтак вони здатні миттєво передбачати подальший хід подій у сприйманому тексті оригіналу й обрати відповідний спосіб обробки на основі відбитих у попередньому досвіді статистично частотніших і вагоміших нейронних зв'язків (конекцій). Натомість, перекладачі-студенти, через менший досвід, надають перевагу експліцитному (контрольованому), последовному координуванню своїх когнітивних кроків із інтерпретації даних першотвору та породження цільової версії під час фази синтезу. Із часом, коли перекладацькі навички стають дедалі відпрацьованішими, відбувається поступовий перехід від застосування контрольованого (довільного) горизонтального механізму перероблення даних до превалювання автоматичного (недовільного).

Усі окреслені вище когнітивні й дискурсивні чинники й створюють когнітивну асиметрію між українськими перекладами та неперекладами цією мовою, тобто написаними українськими авторами текстами (творами). Наявність в українських перекладних художніх творах деформацій, що статистично одержують статус закономірностей, створює загрозу природності звучання й автентичності української мови. Через те, що коло читачів (для яких українська – друга мова) зарубіжної літератури в українській версії щороку збіль-

шується, у них можливе виникнення хибного уявлення про мову.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біскуб І. П. Категорії та категоризація. Філософія, суспільство, мова: монографія / За ред. І. П. Біскуб, А. Л. Данильчук, Л. Л. Макарук. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 8-33.
2. Булатецька Л. І. Теорія і теоретизація у лінгвістиці. Вінниця: Нова книга, 2004. 176 с.
3. Жаботинська С. А. Мовні знаки як конструкти. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2012. Вип. 630-631. С. 213-222.
4. Засекін С. В. Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов). Дис. д-ра філол. н. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 486 р.
5. Мартинюк А. П. Когнітивно-комунікативна лінгвістика: в пошуках базових принципів і методик аналізу. *Когніція, комунікація, дискурс*. 2016. № 12. С. 17-35.
6. Ahrens B. Neurolinguistics and interpreting. In Y. Gambier, L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies*, Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins, 2011. P. 105-107.
7. Ahrens B., Calderon E., Krick C. M., Reith W. fMRI for exploring simultaneous interpreting. In D. Gile, G. Hansen & N. K. Pokorn (Eds). *Why Translation Studies matters?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2010. P. 237-247.
8. Alves F. (2007). Cognitive effort and contextual effect in translation: a relevance-theoretic approach. *Journal of Translation Studies*, 2007. Vol. 10(1). P. 18–35.
9. Alves F., Gonçalves J. L. (2013). Investigating the conceptual-procedural distinction in the translation process. *Target*, 2013. Vol. 25(1). P. 107–124.
10. Alves F., Gonçalves J., & Szpak K. Some thoughts about the conceptual/procedural distinction in translation: a key-logging and eye-tracking study of processing effort. *MonTI Special Issue – Minding Translation*, 2014. P. 151–175.
11. Alves F., Szpak K. S., Gonçalves J. L., Sekino K., Aquino M., Castro R. A., et. al. Investigating cognitive effort in post-editing: A relevance-theoretical approach. In S. Hansen-Schirra & S. Grucza (Eds.). *Eye-tracking and Applied Linguistics*. Berlin: Language Science Press, 2016. P. 109-142.
12. Blakemore D. Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers, Vol. 99. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 212 p.
13. De Groot, A. M. B. The cognitive study of translation and interpretation: Three approaches. In H. J. Danks, G. M. Shreve, S. B. Fountain, M. K. McBeath (Eds). *Cognitive Processing in Translation and Interpreting*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1997. P. 25-56.
14. Dragsted, B. Coordination of reading and writing processes in translation. In G.M. Shreve & E. Angelone (Eds.). *Translation and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia, PA: Benjamins, 2010. P. 41-62
15. Favreau, M., Segalowitz, N.S. Automatic and controlled processes in the first- and second-language reading of fluent bilinguals. *Memory & Cognition*, 1983. Vol. 11(6), P. 565–574.

16. Frawley, W. Prolegomenon to a Theory of Translation. In W. Frawley, Ed. *Translation: Literary, Linguistic, and Philosophical Perspectives*. Newark: University of Delaware Press, 1984. P. 54-98.
17. Halverson S. (1998). Translation Studies and representative corpora: establishing links between translation corpora, theoretical/descriptive categories and a conception of the object of study. *Meta*, 1998. Vol. 43(4). P. 631-651.
18. Halverson S. The cognitive basis of translation universals. *Target*. 2003. Vol. 15(2). P. 197-241.
19. Halverson, S. Cognitive translation studies: Developments in theory and method. *Translation and Cognition*. In G. Shreve, E. Angelone, (Eds.). Amsterdam: John Benjamins, 2010. P. 349-369.
20. Halverson, S. Gravitational pull in translation. Testing a revised model. In G. De Sutter, M.A. Lefer, I. Delaere, (Eds.). *Empirical Translation Studies: New Methodological and Theoretical Traditions*. Berlin: DeGruyter, 2017. P. 9-45.
21. Hvelplund, K. Eye tracking in translation process research. In J.W. Schwieter & A. Ferreira (Eds.), *The Handbook of Translation and Cognition*. New York: Wiley-Blackwell, 2017. P. 248-264.
22. Jackendoff R. (2007). *Language, Consciousness, Culture*. Cambridge: The MIT Press. 403p.
23. Kurz I. Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung. Vienna: WUV, 1996.
24. Langacker R.W. *Cognitive grammar. A basic introduction*. New York: Oxford University Press, 2008. 562 p.
25. Nicolle S. (1998). A relevance theory perspective on grammaticalization. *Cognitive Linguistics*. 1998. Vol. 9(1). P. 1-35.
26. Olohan M., Baker M. Reporting *that* in translated English. Evidence for subconscious processes of explicitation? *Across Languages and Cultures*, 2000. Vol. 1(2), P. 141-158.
27. Paradis M. Prerequisites to a study of neurolinguistic processes involved in simultaneous interpreting. A synopsis. In B. Englund Dimitrova & K. Hyltenstam. (Eds.). *Language processing and simultaneous interpreting: Interdisciplinary perspectives*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2000. P. 17-24.
28. Paradis M. *A Neurolinguistic Theory of Bilingualism*. Amsterdam: John Benjamins, 2004. 299 p.
29. Paradis M. *Declarative and Procedural Determinants of Second Languages*. Amsterdam : John Benjamins, 2009. 220 p.
30. Parret H. Deixis and shifters after Jakobson. In L. R. Waugh, S. Rudy, (Eds.). *Current Issues in Linguistic Theory*. Vol. 49. Amsterdam: John Benjamins, 1991. P. 321-340.
31. Pennebaker J.W., Boyd R.L., Jordan K., & Blackburn K. *The Development and Psychometric Properties of LIWC2015*. Austin, TX: University of Texas at Austin, 2015. 26 p.
32. Pym A. *Exploring translation theories*. New York: Routledge, 2014. 178 p.
33. Roehr K. Linguistic and metalinguistic categories in second language learning. *Cognitive Linguistics*. 2008. Vol. 19. P. 67-106.
34. Segalowitz N. Automaticity and attentional skill in fluent performance. *Perspectives on Fluency*. H. Rigganbach (Ed.). Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000. P. 200-219.
35. Sperber, D, Wilson, D. *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 1995. 338 p.
36. Toury, G. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012. 350 p.
37. Wilson, D. The conceptual-procedural distinction: Past, present and future. In V. Escandell-Vidal, M. Leonetti & A. Ahern (Eds.). *Procedural Meaning: Problems and Perspectives*. Bingley: Emerald, 2011. P. 3-31.

REFERENCES:

1. Biskub, I. P. (2018). Kategorii ta kategorizatsiia. Filosofia, suspilstvo, mova: monografiia [Category and Categorization. Philosophy, Society, Language]. In I. Biskub, A. Danylchuk, L. Makaruk, (Eds.). Lutsk : Vezha-Druk. P. 8-33.
2. Bulatetska, L. I. (2004). *Teoriia i teoretizatsiia u lingvistytsi [Theory and Theoretization in Linguistics]*. Vinnytsia: Nova Knyha Publishers. 176 p.
3. Zhabotynska, S. A. (2012). Movni znaky yak konstrukty [Language signs as constructs]. *Naukovyi Visnyk of Chernivtsi University. Germanic Philology*, 630-631. P. 213-222.
4. Zasiakin, S. V. *Psyholingvalni zakonomirnosti vidtvorennia hudozhnogo tekstu v perekladі (na materialі angliiskoi ta ukrainskoi mov) [Psycholinguistic Regularities of Reproducing Literary Text in Translation (English and Ukrainian Languages)]*. Unpublished DSc thesis. Kharkiv: V. N. Karazin National University of Kharkiv. 486 p.
5. Martyniuk, A. P. (2016). *Kognityvno-komunikatyvna lingvistyka: v poshukah bazovyh pryntsypiv. [Cognitive-Communicative Linguistics: In Search of Basic Principles and Methods of Analysis]*. *Cognition, Communication, Discourse*, 12. P. 17-35
6. Ahrens B. (2011). *Neurolinguistics and interpreting*. In Y. Gambier, L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies*, 2. (pp. 105-107). Amsterdam : John Benjamins.
7. Ahrens B., Kalderon E., Krick C. M., Reith W. (2010). *fMRI for exploring simultaneous interpreting*. In D. Gile, G. Hansen & N. K. Pokorn (Eds.). *Why Translation Studies matters?* (pp. 237- 247). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
8. Alves F. (2007). *Cognitive effort and contextual effect in translation: a relevance-theoretic approach*. *Journal of Translation Studies*, 10(1), 18-35.
9. Alves F., Gonçalves J. L. (2013). *Investigating the conceptual-procedural distinction in the translation process*. *Target*, 25(1), 107-124.
10. Alves F., Gonçalves J., & Szpak K. (2014). *Some thoughts about the conceptual/procedural distinction in translation: a key-logging and eye-tracking study of processing effort*. *MonTI Special Issue – Minding Translation*, 151- 175.
11. Alves F., Szpak K. S., Gonçalves J. L., Sekino K., Aquino M., Castro R. A., et. al. (2016). *Investigating cognitive effort in post-editing: A relevance-theoretical approach*. In S. Hansen-Schirra & S. Grucza (Eds.). *Eye tracking and Applied Linguistics*. (pp. 109-142). Berlin: Language Science Press,.
12. Blakemore D. (2002). *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*, 99. Cambridge : Cambridge University Press, 212 p.
13. De Groot, A. M. B. (1997). *The cognitive study of translation and interpretation: Three approaches*. In H. J. Danks, G. M. Shreve, S. B. Fountain, M. K. McBeath (Eds) *Cognitive Processing in Translation and Interpreting*. (pp. 25-56). Thousand Oaks, CA: Sage.

14. Dragsted, B. (2010). Coordination of reading and writing processes in translation. In G.M. Shreve & E. Angelone (Eds.). *Translation and Cognition*. (pp. 41-62). Amsterdam / Philadelphia, PA: Benjamins.
15. Favreau, M., Segalowitz, N.S. (1983). Automatic and controlled processes in the first- and second-language reading of fluent bilinguals. *Memory & Cognition*, 11(6), 565–574.
16. Frawley, W. (1984). Prolegomenon to a Theory of Translation. In W. Frawley, Ed. *Translation: Literary, Linguistic, and Philosophical Perspectives*. (pp. 54-98). Newark: University of Delaware Press.
17. Halverson, S. (1998). Translation Studies and representative corpora: establishing links between translation corpora, theoretical/descriptive categories and a conception of the object of study. *Meta*, 43(4), 631–651.
18. Halverson, S. (2003). The cognitive basis of translation universals. *Target*, 15(2), 197-241.
19. Halverson, S. (2010). Cognitive translation studies: Developments in theory and method. *Translation and Cognition*. In G. Shreve, E. Angelone, (Eds.). (pp. 349–369). Amsterdam: John Benjamins.
20. Halverson, S. (2017). Gravitational pull in translation. Testing a revised model. In G. De Sutter, M.-A. Lefer, I. Delaere, (Eds.). *Empirical Translation Studies: New Methodological and Theoretical Traditions*. (pp. 9-45). Berlin: DeGruyter.
21. Hvelplund, K. (2017). Eye tracking in translation process research. In J.W. Schwieter & A. Ferreira (Eds.), *The Handbook of Translation and Cognition* (pp. 248–264). New York: Wiley-Blackwell.
22. Jackendoff, R. (2007). *Language, Consciousness, Culture*. Cambridge: The MIT Press. 403p.
23. Kurz, I. (1996). *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*. Vienna: WUV.
24. Langacker, R.W. (2008). *Cognitive grammar. A basic introduction*. New York: Oxford University Press, 562 p.
25. Nicolle, S. (1998). A relevance theory perspective on grammaticalization. *Cognitive Linguistics*, 9(1), 1–35.
26. Olohan, M., Baker M. (2000). Reporting *that* in translated English. Evidence for subconscious processes of explicitation? *Across Languages and Cultures*, 1(2), 141–158.
27. Paradis, M. (2000). Prerequisites to a study of neurolinguistic processes involved in simultaneous interpreting. A synopsis. In B. Englund Dimitrova & K. Hyltenstam. (Eds.). *Language processing and simultaneous interpreting: Interdisciplinary perspectives*. (pp. 17–24). Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins.
28. Paradis, M. (2004). *A Neurolinguistic Theory of Bilingualism*. Amsterdam: John Benjamins. 299 p.
29. Paradis, M. (2009). *Declarative and Procedural Determinants of Second Languages*. Amsterdam : John Benjamins. 220 p.
30. Parret, H. (1991). Deixis and shifters after Jakobson. In L. R. Waugh, S. Rudy, (Eds.). *Current Issues in Linguistic Theory*, 49. (pp. 321-340). Amsterdam: John Benjamins.
31. Pennebaker, J.W., Boyd R.L., Jordan, K., & Blackburn, K. (2015). *The Development and Psychometric Properties of LIWC2015*. Austin, TX: University of Texas at Austin. 26 p.
32. Pym, A. (2014). *Exploring translation theories*. New York: Routledge. 178 p.
33. Roehr, K. (2008). Linguistic and metalinguistic categories in second language learning. *Cognitive Linguistics*, 19, 67-106.
34. Segalowitz, N. (2000). Automaticity and attentional skill in fluent performance. *Perspectives on Fluency*. H. Riggenbach (Ed.). (pp. 200-219). Ann Arbor: University of Michigan Press.
35. Sperber, D, Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Blackwell. 338 p.
36. Toury, G. (2012). *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012. 350 p.
37. Wilson, D. (2011). The conceptual-procedural distinction: Past, present and future. In V. Escandell-Vidal, M. Leonetti & A. Ahern (Eds.). *Procedural Meaning: Problems and Perspectives* (pp. 3-31). Bingley: Emerald.